

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.2\(40\).307210](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.2(40).307210)

УДК 1 (091): 113/119

Інна Голубович

ORCID ID: 0000-0003-3459-3417

ФІЛОСОФІЯ ЧАСУ

У «СКОВОРОДІАНІ» ОЛЕКСАНДРА КИРИЛЮКА

Ця публікація присвячена «Сковородіані» відомого українського філософа Олександра Кирилюка (Одеса), який створив цілий корпус робіт на теми творчості українського «мандрівного філософа». В центрі уваги творчо реконструйована нашим сучасником філософія часу Григорія Сковороди, яка представлена в монографії «Християнська філософія вічності та часу у творах Григорія Сковороди» та інших публікаціях. Експлікується оригінальна типологія часів, синтезована автором на підставі аналізу творів Сковороди: життєвий час, час світла і час п'ятми, сакральний час, есхатологічний час, час-руйнівник, еталонний астрономічний час, час видимої та час невидимої натур тощо. Темпоральна модель, яку репрезентує О. Кирилюк, співвідноситься з його новаторською ідеєю про те, що у вченні Григорія Сковороди міститься не «три світи», а набагато більше. Сучасний філософ співвідносить вчення Сковороди з полімондіалізмом, принципом множинності світів.

Ключові слова: «Сковородіана», О. Кирилюк, філософія часу, час, вічність, світ, мир, множинність світів, полімондіалізм, творіння, синхронія, діакронія, типологія, реконструкція.

Відомий сучасний український філософ Олександр Кирилюк, професор Центру гуманітарної освіти Національної академії наук України, завідувач кафедри філософії його Одеської філії, створив цілу низку праць, присвячених філософській спадщині Григорія Сковороди. За ознаками глибини, тематично-сміслового розмаїття, оригінальності осмислення, діалогічності можемо впевнено стверджувати, що перед нами справжня авторська «Сковородіана» Олександра Кирилюка, яка не є репродукцією ідей чи суто історико-філософською реконструкцією творчого доробку «українського Сократа», а є співрозмовою у модусі «*philosophia perennis*» і одночасно з прив'язкою до нашого українського сьогодення. Цю версію «Сковородіани» складають більше десяти публікацій різного жанру – від тез до конференцій та статей до індивідуальних монографій (більшість з них представлені в бібліографічному описі).

В центрі нашої уваги друга за часом створення індивідуальна монографія Олександра Кирилюка, яка приурочена до ювілейного року, до 300-річчя мандрівного філософа «Християнська філософія вічності та часу у творах Григорія Сковороди» [Кирилюк 2022a]. Предметом цього дослідження обрано той аспект філософії нашого генія, котрий до цього не розглядався – час та вічність.

Розпочинається робота з вступного розділу, де доводиться, що розуміння Г. С. Сковородою часу та вічності має очевидний біблійний та філософсько-богословський контекст, про що свідчать іноді буквально

термінологічні збіги біблійного та сквородинівських текстів щодо часу. Надалі у цій книзі увагу читача привертає оригінальна типологія часів, синтезована автором на підставі аналізу творів Григорія Сковороди. Передусім це – *життєвий час*, найбільш відомий серед інших специфічних часів у вченні філософа = адже хто не знає його сентенції про те, що «дражайше життя время» ми «всюду мешем, не глядим».

Серед інших специфічних часів О. Кирилюк виділив такі часи, як *напророчені та виконані часи*, *час світла* і *час тіьми*, *сакральний час*, *час-руйнівник* та *еталонний астрономічний годинниковий час*. У цій же главі *часові ритми* в інтерпретації Григорія Сковороди представлені як свідoctво буття Божого.

Наступні глави висвітлюють сквородинівське розуміння часу у контексті *креації* (творіння) та *еманації*. У першому випадку йдеться про креацію передвічним Богом часовості невічного світу та ту давню теоретико-богословську проблему, що пов'язана з визначенням самої можливості контакту між вічним та тимчасовим. Далі мова заходить про ту ж проблему, але вже у контексті співвідношення вічності ейдосів та тимчасовості генерованих ними речей. Богословська проблема тлумачення біблійної проповіді про творіння Богом світу протягом шести днів аналізується на матеріалі творів Григорія Сковороди в межах питання про дні творіння світу та День створеного світу «обітельного» з наступним розглядом питань «Бог як День» та «День Божий як креативний ейдос тисяч земних років».

У другому випадку проблема співвідношення часу та еманації конкретизується у запропонованих О. Кирилком відповідях на питання про відношення між небесною вічністю і земною тимчасовістю, а також про еманацію передвічного Начала («Одного») через вічні ейдоси у світ множини невічних речей.

Час видимої та час невидимої натур змістовно репрезентовано в окремій главі через розгляд співвідношення цих натур при визнанні «невидимої натури» вічною, а «натури видимої», навпаки, тимчасовою.

При цьому окремо розглянуто «закоптлений» час невидимої натури. О. Кирилюк пише: «Видима натура, тлінний світ, світ кінечних речей перебуває у вирії перемін, визначених плином часу. Речі зникають, як скресає крига, і тлінне тіло колись залишати треба. Кінечні речі, таким чином, не вічні. Проте все, що стосується невидимої натури, є нетлінним та вічним. Але як збагнути існування у невидимому божественному світі у часі, якщо час видимої натури визначає скінченність усього, що у ньому перебуває?»

Відповідь дає один з учасників діалогу <“Накркіс”>. Закоренілу думку про мінливий час видимого світу ми маємо подолати, і «ніхто не забороняє» нам у житті про це розмірковувати, застосовуючи до невидимої натури «закоплетний час». І тоді новий дух, як блискавка, може очистити наше серце... .

Слово «закомплетний» має, за В. Далем значення «того, що не увійшло до комплекту, до складу чогось або у повне число», щось «заштатне», тобто, те, що виходить за звичні уявлення, щось дивне та нове, що раніше було невідомим. Григорій Сковорода вживає це слово й у іншому діалозі, «Розмові п'яти вандрівців про істинне щастя у житті», де Логін каже, що люди «нашли закомплетних міров нештетное множество». Зрозуміло, що тут йдеться про світи, котрі раніше не були відомі, і ці світи є незвичними та гідними подиву» [Кирилюк 2022а: 107].

Після цих питань у цій монографії О. Кирилюка дається певна типологія часів на підставі переосмислення думок Григорія Сковороди про час як такий. По-перше, це – *релятивний час*, аналіз якого реалізується через співвідношення повільного часу природи та прискореного часу соціуму, а також через розуміння Дня Божого і тисячі земних років в їхній часовій відносності.

Циклічний час у Григорія Сковороди представлено перш за все як *час сезонний*. Окрім цього, уявлення про цей тип часу концентруються у нашого філософа довкола образу Змія, як символу вічного колообігу часу. У наступній главі показано, що розімкнуте кільце Змія Григорій Сковорода пов'язує з філософсько-антропологічним сенсом модусів часу.

Наступним питанням, після завершення типологізації часів аналізом *есхатологічного часу* у розумінні Григорія Сковороди («Поки світа-сонця») О. Кирилюк переходить до вимірів часу у синхронії та діахронії, у першу чергу – до симультанного та суцесивного існування множинних світів та їхнього преображення у діахронії.

Завершує роботу глава «Діахронія і синхронія у фінітному життєвому часі та атемпоральна зачасовість трансцендентального Его», де О. Кирилюк розвиває свою думку про те що людина по суті знаходиться поза часом, і що немає не тільки часу минулого (бо він пройшов), і не тільки часу майбутнього (бо він ще не настав), але й часу теперішнього, оскільки межа між минулим та майбутнім невлівима, «зараз» ніколи не застигає у нерухомості, і кожний, нехай і надмалий відтінок часу ділиться на два модуси, на «було» і «буде», ніколи не буваючи «є тепер». Відповідно, перебування людини поза часом, у миті-вічності, радикально міняє, за умов адекватного осмислення цього факту, її ставлення до власної скінченності. Григорій Сковорода мав особистий досвід виходу з часовості у мить-вічність, тому й відрізнявся від більшості людей у ставленні до смерті, бо знав = саме мить-вічність є реальним подоланням фінітності нашого життя.

Розгорнутому розгляду цього унікального досвіду Григорія Сковороди з перебування у миті-вічності О. Кирилюк присвятив окрему статтю «Преображення Григорія Сковороди через особистий досвід перебування "миті" (Ojeblikket–Augenblick)» 2022 року [Кирилюк 2022d]. В цій статті показано, що Εχαίρηνες (Платон), ροπή (Біблія), moment (латинські автори), ojeblikket (К'єркегор), Augenblick (Гайдеггер) як (англійські переклади) 'in the blink of an eye', 'moment of vision', 'glance of an eye', 'instance', 'suddenness', 'decisive moment', чи українською 'за миг

ока', 'на-млі-ока', 'моментально', або російською 'в мгновение ока' тощо – все це є поняттєвими формами одного концепту «мити», котрий виражає перехід речей чи явищ від одного стану до іншого через випадіння з часовості. Мить є атемпоральною за визначенням, тому що якби вона мала часові виміри, то перехід від одного стану до іншого мав би призводити до такої ситуації, коли річ поєднувала б у собі обидва стани, минулий і майбутній. Наприклад, річ, що почала рухатись, мала б одночасно і рухатись, і перебувати у спокої. Теж саме стосується й переходу від нашого земного світу до світу божественного або від грішної людини до людини праведної. На відміну від усіх теоретичних дослідників «миті» Григорій Сковорода був єдиним, хто реально пережив цю «мити» (Ojeblikket, Augenblick) як чудо переходу від, вживаючи термінологію М. Гайдеггера, *занепалої темпоральності* до сяючої божественної вічності, що відбулося у 1770 році у саду Троїцької обителі під слобожанською Охтиркою з попереднім отриманням дару яснovidіння, що знайшло прояв у приголомшливому прозрінні (Augenblick у Гайдеггера має й таке значення) та тілесному і духовному преображенні.

Таким чином у своїй «Сковородіані» Олександр Кирилюк розгортає «віяло» часових векторів, створює цілісну філософію часу, яка вступає в діалог не тільки з Українським Сократом, але й з головними темпоральними концептуальними побудовами ХХ–ХХІ століть.

У заключній частині нашого огляду хочу звернутися до смислового ядра, до «серця» всієї «Сковородіані» нашого сучасника. Це дозволить знайти місце темпоральному регіону цього варіанту «Сковородіані» в її цілісній архітектоніці. Сам Олександр Кирилюк аргументовано доводить, що ключовим пунктом його сквородинівських розвідок є радикальний перегляд усталеного погляду про «три світи» у Г. С. Сковороди. За О. Кирилюком, мандрівний філософ вчив не про три, а про чотири основних світи. Цю свою ідею дослідник наводить ледь не в кожній роботі, присвяченій Григорію Сковороді. Особливо виділімо публікації: «*Який світ ловив українського мудреця? Четвертий «мір» та полімондіальний контекст філософії Г. Сковороди*» [Кирилюк, 2014b], «*І все ж таки, який світ ловив Григорія Сковороду?»*» [Кирилюк 2018], «*Григорій Сковорода про стратегії життя у “четвертому світі”*» [Кирилюк 2022b], «*Григорій Сковорода: мандрував трьома світами, тікав від четвертого, а втрапив у п'ятий*» [Кирилюк 2022f].

Четвертий світ, за думкою О. Кирилюка, трактується Г. Сковородою як «гріховний “мір” хтивих пристрастей». Це саме той світ, який ловив його, та не спіймав – це, безумовно, не макросвіт, і не мікросвіт, і, тим більше, не символічний світ Біблії, а «блядословний» світ (громада) порочних людей. Але наш сучасник не зупиняється на чотирьох світах. Він стверджує, що контекстуально Григорій Сковорода мав на увазі до десяти світів, але тут треба до субстанційного опису додати опис динамічний, у єдності синхронії та діахронії. Тоді, констатує О. С. Кирилюк, філософія часу Григорія Сковороди передбачає чотири основні світи, три подвоєних у синхронії

через їхню «двонатурність» та три – у діахронії внаслідок їхнього «преображення». При цьому світ Біблії представлений у нього як семіотичний корелят трансцендентного Божественного світу тотальної Всеєдності, тобто, надсвітового «Одного», де поза змінами у часі та просторі вічно існуюватимуть усі світи. Сам О. Кирилюк не вдається тут до музикальних когнітивних метафор, але для мене ця топологія, представлена як цілісність, починає звучати як симфонія. І зрозуміло, що не кількісний підхід і не магія чисел (чотири, десять...) тут є головними. О. Кирилюку принципово важливо акцентувати базову ідею: Григорій Сковорода був «полімондіалістом», прихильником ідеї множинності світів. Бачимо, що один з текстів сучасного філософа має у назві словосполучення «полімондіальний контекст» [Кирилюк 2014b]. На підставі глибокого текстологічного аналізу Олександр Кирилюк стверджує: думка Григорія Сковороди про те, що «Мир» «составлен из бесчисленных Мир Мыров» означає прихильність ідеї множинності світів у синхронії не тільки як одночасне співіснування багатьох фізичних світів, але й як актуальну подвійність кожного з них через притаманну їм бінарну, видимо-невидиму натуру.

Повертаємось до філософії часу, яку знаходить і авторські інтерпретує у своїй «Сковородіані» О. Кирилюк. Можемо стверджувати, що реконструйована ним полімондіальність стосується не лише множинності світів, але й і множинності часів, часових вимірів. Маємо спatio-темпоральну полімондіальність у філософсько-богословських візіях Григорія Сковороди. При цьому не слід шукати прямої відповідності між «часами» та «світами» в тому універсумі, який творчо відбудовує Олександр Кирилюк.

«Полімондіалізм» та його прояви у світоглядно-філософських побудовах – це на мій погляд одна з найперспективніших тем О. Кирилюка, яка потребує подальшого аналізу. Я, навіть, відважусь висловити свій власний філософський запит на адресу свого доброго колеги та вчителя: в якому взаємовідношенні знаходяться полімондіалізм з генологією, вчення про множинність світів з вченням про Єдине?

Список використаної літератури

- Кирилюк, О. (2014a) *Універсалія безсмертя у дискурсі Доли: Г. Сковорода, О. Пушкін, Т. Шевченко, Л. Толстой, М. Кириєнко-Волошин – До 200-річчя Т. Г. Шевченка*. ЦГО НАН України. Од. філія – Південний наук. центр НАН України, Одеса, ЦГО НАНУ, 280 с.
- Кирилюк, О. (2014b) *Який світ ловив українського мудреця? Четвертий «мір» та полімондіальний контекст філософії Г. Сковороди*, в: *Гілея: наук. Вісник*, вип. 85 (6), сс. 204–209.
- Кирилюк, О. (2018) *І все ж таки, який світ ловив Григорія Сковороду?, у: Дні науки філософського факультету-2018*. Міжн. Наук. конф. (Київ, 26–27 квіт. 2018 р.): мат. Доповідей та виступів / редкол.: У. В. Мовчан та ін., ч. 1, Київ, КНУ ім. Т. Г. Шевченка, сс. 80–83.

- Кирилюк, О. (2019) *Формування людини сучасних українських реалій у світлі вчення Г. Сковороди про «нову» людину*, у: *XIV Шинкаруківські читання. Філософська антропологія та цивілізаційні виклики сучасності: Матеріали міжнар. Наук.-пр. конф. (Київ, 26 квіт. 2019 р.)*; Т-во «Знання» України [та ін.], Київ, Знання України, сс.132–137.
- Кирилюк, О. (2022a) *Християнська філософія вічності та часу у творях Григорія Сковороди*, Національна академія наук України; Центр гуманітарної освіти; Одеська філія – Київ–Одеса, 172 с. (Світ Сковороди. 300 років з дня народження. Брендінг Мінкультури України).
- Кирилюк, О. (2022b) *Григорій Сковорода про стратегії життя у «четвертому світі»*, у: *Філософська та художньо-літературна творчість Г. С. Сковороди у контексті проблем сучасного людського буття: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Дрогобич, 2021) / Ред. колегія: В. С. Возняк (головний редактор), Т. Д. Суходуб, М. С. Галушак, Дрогобич, Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, сс. 21–41.*
- Кирилюк, О. (2022c) *«Одне» Платона та «Начало» Григорія Сковороди*, у: *II Верниковські читання (2022): Матеріали Наукових читань пам'яті Марата Верникова / відп. Ред. В. Л. Левченко, Одеса, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, сс. 32–40.*
- Кирилюк, О. (2022d) *Преображення Григорія Сковороди через особистий досвід переживання «миті» (Ojeblikket-Augenblick)*, у: *Дієза / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології, Одеса, Акваторія, вип. 37 (1). Сковородіана: мандри філософствування–1, сс. 7–19.*
- Кирилюк, О. (2022e) *Універсально-культурний аліментарний код у діалозі Григорія Сковороди «Вдячливий Єродій»*, у: *Дієза / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології, Одеса, Акваторія, вип. 38 (2). Сковородіана: мандри філософствування–2, сс. 7–14.*
- Кирилюк, О. (2022f) *Григорій Сковорода: мандрував трьома світами, тікав від четвертого, а втрапив у п'ятий*, у: *Мандрівник трьома світами Григорій Сковорода: Сковорода в контексті світової філософії: До 300-річчя з дня народження: програма і матеріали XXX Харківських міжнародних сквородинівських читань (ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди», 9 жовтня 2022 року). Харків: ЮНІСОФТ, 129 с.*

Inna Golubovych

**THE PHILOSOPHY OF TIME IN “SKOVORODIANA” OF
OLEKSANDR KYRILYUK**

This publication is dedicated to the “Skovorodiana” of the famous Ukrainian philosopher Oleksandr Kyrylyuk (Odesa), who created a whole corpus of texts on the themes of the work of the Ukrainian “traveling philosopher”. The focus is on the creatively reconstructed by Oleksandr Kyrylyuk Hryhoriy Skovoroda’s philosophy of time, which is presented in the monograph “Christian Philosophy

of *Eternity and Time in the Works of Hryhorii Skovoroda*” and other publications. The original typology of times synthesized by the contemporary author. It is based on the analysis of Skovoroda’s works is explained: life time, time of light and time of darkness, sacred time, eschatological time, destructive time, standard astronomical time, time of visible and invisible natures, etc. The temporal model represented by O. Kyrylyuk corresponds to his innovative idea that Hryhorii Skovoroda’s teaching contains not “three worlds”, but much more. The modern philosopher correlates Skovoroda’s teachings with polymondialism, the principle of the plurality of worlds.

Keywords: “Skovorodiana”, O. Kyrylyuk, philosophy of time, time, eternity, world, peace, multiplicity of worlds, polymondialism, creation, synchrony, diachrony, typology, reconstruction.

References

- Kyryliuk, O. (2014a) *Universaliiia bezsmertia u dyskursi Doli: H. Skovoroda, O. Pushkin, T. Shevchenko, L. Tolstoi, M. Kyryienko-Voloshyn – Do 200-riichchia T. H. Shevchenka*. [Universality of immortality in the discourse of Fate: H. Skovoroda, O. Pushkin, T. Shevchenko, L. Tolstoy, M. Kyryienko-Voloshyn – To the 200th anniversary of T. G. Shevchenko], Odesa, NANU, 280 p.
- Kyryliuk, O. (2014b) *Yakyyi svit lovyv ukrainskoho mudretsia? Chetvertyi «mir» ta polimondialnyi kontekst filosofii H. Skovorody* [What kind of world caught the Ukrainian sage? The fourth “peace” and the polymondial context of H. Skovoroda’s philosophy], in: *Hileia: nauk. Visnyk*, vyp. 85 (6). Pp. 204–209.
- Kyryliuk, O. (2018) *I vse zh taky, yakyyi svit lovyv Hryhoriiia Skovorodu?* [And yet, what kind of world caught Hryhorii Skovoroda?], in: *Dni nauky filozofskoho fakultetu-2018*. Mizhn. Nauk. Konf. (Kyiv, 26–27 kvit. 2018 r.): mat. Dopovidei ta vystupiv / redkol.: U. V. Movchan ta in. Ch. 1, Kyiv, KNU im. T.H. Shevchenka, pp. 80–83.
- Kyryliuk, O. (2019) *Formuvannia liudyny suchasnykh ukrainskykh realii u svitli vchennia H. Skovorody pro “novu” liudynu* [The formation of a person of modern Ukrainian realities in the light of the teaching of H. Skovoroda about the “new” person], in: *XIV Shynkarukivski chytannia. Filozofska antropohiia ta tsyvilizatsiini vyklyky suchasnosti: Materialy mizhnar. Nauk.-pr. Konf.* (Kyiv, 26 kvit. 2019 r.); T-vo «Znannia» Ukrainy [ta in.], Kyiv, Znannia Ukrainy, pp. 132–137.
- Kyryliuk, O. (2022a) *Khrystyianska filosofiiia vichnosti ta chasu u tvorakh Hryhoriiia Skovorody* [Christian philosophy of eternity and time in the works of Grigory Skovoroda]. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy; Tsentr humanitarnoi osvity; Odeska filiiia, Kyiv-Odesa, 172 p.
- Kyryliuk, O. (2022b) *Hryhorii Skovoroda pro stratehii zhyttia u “chetvertomu sviti”* [Hryhorii Skovoroda on life strategies in the “fourth world”], in: *Filozofska ta khudozhno-literaturna tvorchist H. S. Skovorody u konteksti problem suchasnoho liudskoho buttia: Materialy Vseukrainskoi naukovo-*

teoretychnoi konferentsii (Drohobych, 2021) / Red. Kolehiia: V. S. Vozniak (holovnyi redaktor), T. D. Sukhodub, M. S. Halushchak, Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil DDPU imeni Ivana Franka, pp. 21–41.

- Kyryliuk, O. (2022s) “*Odne*” *Platona ta “Nachalo” Hryhoriia Skovorody* [“One” of Plato and “The Beginning” of Grigory Skovoroda], in: *II Vernikovskyy chytannia*, Odesa, Odeskyi natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnykova, Od. Filiia TsHO NAN Ukrainy, pp. 32–40.
- Kyryliuk, O. (2022d) *Preobrazhennia Hryhoriia Skovorody cherez osobystyi dosvid perezhyvannia «myti» (Ojeblikket-Augenblick)* [The transformation of Grigory Skovoroda through the personal experience of the “moment” (Ojeblikket-Augenblick)], in: *Дóжџа / Докса. Skovorodiana: mandry filosofstvuvannia-1*. Odesa, Aquatoria, vyp. 37 (1), pp. 7–19.
- Kyryliuk, O. (2022e) *Universalno-kulturnyi alimentarnyi kod u dialozi Hryhoriia Skovorody “Vdiachlyvyi Yerodii”* [Universal-cultural alimentary code in the dialogue of Hryhoriy Skovoroda “Polite Herod”], in: *Дóжџа / Докса. Skovorodiana: mandry filosofstvuvannia-2*. Odesa, Aquatoria, vyp. 38 (2), pp. 7–14.
- Kyryliuk, O. (2022f) *Hryhoriy Skovoroda: mandruvav troma svitamy, tikav vid chetvertoho, a vtrapyv u piaty* [Hrigory Skovoroda: He traveled three worlds, escaped from the fourth, and got into the fifth], in: *Mandrivnyk troma svitamy Hryhori Skovoroda: Skovoroda v konteksti svitovoi filosofii: Do 300-richchia z dnia narodzhennia: prohrama i materialy XXX Kharkivskyykh mizhnarodnykh skovorodynivskyykh chytan (OKZ «Natsionalnyi literaturno-memorialnyi muzei H. S. Skovorody», 9 zhovtnia 2022 roku)*. Kharkiv, IuNISOFT, 129 p.

Стаття надійшла до редакції 1.07.2023

Стаття прийнята 1.09.2023